

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1997 metai

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1997

VILNIUS 1998

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1997

VILNIUS 1998

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 8896-34-025-X

VANDA KAŠAUSKIENĖ

**REPRESINIŲ ĮSTAIGŲ MEDŽIAGA APIE LIETUVOS MOKSLEIVIŲ
ANTISOVJETINĘ RAIŠKĄ 1952–1953 METAIS**

1953 m. gruodžio 15–17 d. įvykusiame Lietuvos KP CK VIII plenumo buvo aptartas mokyklų darbas; ypač buvo akcentuojamas jos ideologinis poveikis visuomenei. Pranešimą apie mokyklinio jaunimo idėjinį-politinį auklėjimą skaitė Lietuvos SSR MT pirmininko pavaduotojas Kazys Preikšas. Jis¹, kaip ir kiti atsakingi Lietuvos sovietinės administracijos, partinės organizacijos bei mokslo įstaigų pareigūnai (Stasys Pupeikis, Vladas Niunka, Juozas Žiugžda etc.), pabrėžė, kad „ne visi mokytojai vadovaujasi ypatingai svarbiu tarybinės pedagogikos principu – ne tik suteikti moksleiviams mokslo žinias, bet ir formuoti jų materialistinę pasaulėžiūrą“, kad „dalies mokytojų pamokose išryškėja apolitiškumo, objektyvizmo, formalizmo, prisiskaitėliškumo elementai“, kad „kai kurie istorijos mokytojai, nušviesdami lietuvių tautos istorinio ir kultūrinio palikimo klausimus, idealizuoja feodalizmo laikus ir buržuazinį-nacionalistinį XIX amž. pabaigos ir XX amž. pradžios judėjimą Lietuvoje“, kad „atskiri mokytojai iškraipo istorinius Lietuvos darbo žmonių kovos prieš socialinę ir nacionalinę priespaudą faktus“, kad „nedemaskuoja buržuazinių nacionalistinių mėginimų klastoti Lietuvos istoriją, nepakankamai parodo lietuvių ir rusų tautų draugystės istorines šaknis“.

Griežta „socializmo“ Lietuvoje diegėjų ir saugotojų išsakyta kritika mokytojų atžvilgiu akivaizdžiai parodė, kad respublikos mokyklų įsijungimas 1949 m. į bendrą SSRS švietimo sistemą nepajėgė panaikinti nepriklausomybės metais išugdytų mokyklos darbo principų ir tradicijų. Diduma mokytojų, įmanomais ir neįmanomais būdais apeidami oficialius partinių organų ir švietimo įstaigų nurodymus, be politikavimo mokė moksleivius, skiepijo meilę gimtajam kraštui, ištikimybę nepakeičiamoms gyvenimo vertybėms – laisvei, teisingumui, dorai. Dėl sovietinės pedagogikos mokymo standartų nesilaikymo mokytojai nuolat buvo kilnojami iš vie-

---

¹ K. P r e i k š a s, Dėl mokyklinio jaunimo idėjinio-politinio auklėjimo, *Komunistas*, 1953, Nr. 12, p. 13.

nos mokyklos į kitą. Partiniai pareigūnai vietose kritikavo Švietimo ministeriją, kad toji nepatenkinamai parenka mokytojus, kad „neatsižvelgia į jų politines ir dalykines savybes“. Tačiau ir pačioje ministerijoje bolševikiškai buvo „perkratomi kadrai“. Štai nuo 1948 iki 1953 m. pabaigos, kaip nurodoma Pupeickio kalboje, pasakytoje šiame plenumo, ministerijoje ir rajonų švietimo skyriuose pasikeitė 237 asmenys, t. y. visas ministerijos aparatas per tuos metus pasikeitė daugiau negu 2 kartus, o rajonų švietimo skyrių vedėjų ir inspektorių sudėtis – daugiau kaip 5 kartus².

Taigi Lietuvos mokyklose šeštojo dešimtmečio pradžioje, sukūrus vadinamąjį socializmą, tebeskraidė priešinimosi svetimųjų valdžiai, kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę dvasia. Šiems šūkiams realizuoti mokyklose atsirasdavo moksleivių įvairių antisovietinių organizacijų. Netgi moksleivių romantizmas, nestandartiškas laisvalaikio suvokimas buvo neigiamai vertinamas ir trikdoma jų saviraiška.

Čia publikuojama neskelbta archyvinė medžiaga – Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro Kazimiero Liaudžio kalba, pasakyta šiame plenumo įtakingam atskleidžia šiuurkštų komunistų partijos ir valdžios institucijų kišimąsi į švietimo reikalus, mokyklų veiklos ideologizavimą bei dalies mokyklų ir moksleivių priešišką nusistatymą esamam politiniam režimui Lietuvoje.

Ministras savo kalboje buvo atviras ir savikritiškas. Tai daryti vertė politinė Sovietų Sąjungos ir respublikos situacija. Mat po Josifo Stalino mirties (1953 m. kovo 3 d.) Lietuvos KP CK V plenumo (1953 m. birželio 11–13 d.), svarstant pretendento į diktatoriaus vietą Laurentijaus Berijos parengtos pažymos pagrindu SSKP Prezidiumo (1953 m. gegužės 26 d.) priimtą nutarimą „Lietuvos TSR klausimai“ buvo pripažinta, kad respublikos saugumo organų darbo kritika yra teisinga. Todėl ir Liaudis savo kalboje pateikė plačią to laikotarpio moksleivių politinės saviraiškos panoramą. Apibendrinantys duomenys ir atskirų moksleivių antisovietinės veiklos faktai yra įdomūs ir svarbūs ne tik naujauusiųjų laikų tyrinėtojams, bet ir plačiai višiomenei.

Sutrumpintos vietos pažymėtos laužtiniais skliaustais.

**Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro Kazimiero Liaudžio kalba,
pasakyta Lietuvos KP CK VIII plenumo, įvykusiame
1953 m. gruodžio 15–17 d.**

Draugai! Neabejojame, kad respublikos partinė organizacija pasiekė žymių laimėjimų liaudies švietimo srityje. Išsiplėtė mokyklų tinklas, smarkiai padidėjo moksleivių skaičius. Pakilo dėstytojų* idėjinis-teorinis lygis, gilesnės ir tvirtesnės tapo

---

² Švietimo ministro S. Pupeickio kalba, pasakyta LKP CK VIII plenumo, *Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas* (toliau – *LVOA*), f. 1771, ap. 131, b. 215, l. 70.

* Čia ir toliau tekste turima galvoje mokytojai.

moksleivių žinios. Išaugo partinės, komjaunimo ir pionierių organizacijos mokyklose. Mokytojai aktyviau įsijungė į idėjinį-politinį moksleivių auklėjimą.

Lietuvos TSR dėl nuolatinės TSKP CK Sąjungos vyriausybės ir broliškų respublikų paramos pokario metais pasiekė žymius laimėjimus liaudies ūkio vystyme. Pramonės ir žemės ūkio augimas, lydimas darbo žmonių kultūros ir materialinės gerovės kilimo, toliau padeda gerinti besimokančio jaunimo idėjinį-politinį auklėjimą.

Tačiau kartu su laimėjimais mes turime esminius trūkumus ir klaidas besimokančio jaunimo idėjinio-politinio auklėjimo darbe. Apie tai čia, plenumė, reikia kalbėti visu balsu.

Aš manau, kad Lietuvos KP CK biuras, LKP CK mokyklų skyrius nepakankamai skyrė dėmesio sistemingam darbui keliant besimokančio jaunimo idėjinį-politinį lygį, neįvedė reikiamos kontrolės už savų nutarimų vykdymą ir nepareikalavo iš Ministrų Tarybos, Lietuvos LKJS CK, Švietimo ministerijos, partijos miestų ir rajonų komitetų pilnos atsakomybės už šį svarbų ideologinio darbo barą.

Buržuaziniai nacionalistai ir sumuštų nacionalistinių ginkluotų bandų* likučiai vaideivos bando atlikti, o kai kur atlieka aktyvų priešišką darbą ideologiniame fronte besimokančio jaunimo auklėjimo srityje, jie bando, o kai kur ir sukuria iš besimokančio jaunimo antitarybines organizacijas ir grupes, kurių tikslas – teroristinių ir diversinių aktų vykdymas, antitarybinių lapelių platinimas ir kitas ardomasis darbas.

Pagrindinės organizacijos ir grupės, sukurtos nacionalistų iš besimokančio jaunimo, kelia sau uždavinį plėsti nacionalistinę įtaką kuo didesniai moksleivių skaičiui, atplėšti jaunimą nuo tarybinio mokyklos poveikio, o taip pat bauginimo ir propagandos keliu, platinant antitarybinius lapelius, neleisti, kad jaunimas stotų į komjaunimą ir pionierių organizacijas, įtraukti jį į aktyvią kovą prieš tarybų valdžią.

Kartu su nacionalistų vykdomu ideologiniu jaunimo ir gyventojų įtaigojimu didelį ir įvairiapusišką darbą šia kryptimi atlieka reakcinė katalikų dvasininkijos dalis ir visokios sektantiškos organizacijos.

Visa tai kartu paėmus daro neigiamą poveikį tam tikros jaunimo dalies politinei pasaulėžiūrai, dėl to atskiri moksleiviai, studentai ir dėstytojai atsiduria buržuazinių nacionalistų įtakoje, jiems kai kada pasiseka iš tos aplinkos sukurti antitarybines grupes ir organizacijas.

Buržuaziniai nacionalistai antitarybinių grupių ir organizacijų kūrime, siekdami į savo pusę patraukti jaunimą, sumaniai panaudoja tam tikros jaunimo dalies politinį atsilikimą, religinius įsitikinimus, jaunuolių ir merginų menką gyvenimo patyrimą, stengiasi pakurstyti keršto jausmus už giminių represavimą, o kai kuriais atvejais panaudoti jaunuolišką romantizmą, prisidengiant skambiais žodžiais apie kovą už „laisvą Lietuvą“.

---

* Čia ir toliau tekste turima galvoje partizanų būriai, partizanai.

Po tokio nacionalistinio veikimo ir priklausomai nuo rezultatų verbuojama dirbti pogrindyje dviem būdais: savanoriškai ir prievartos keliu, grasinant susidorojimu, jeigu būtų atsisakoma dalyvauti antitarybinėje veikloje.

Respublikos VRM organų operatyvinės veiklos praktika parodo, kad nacionalistinės organizacijos ir grupės dažniausiai atsiranda tose mokyimo įstaigose, kuriose nepatenkinamai dirba komjaunimo ir pionierių organizacijos, silpnas darbas tarp mokinių ir mokytojų, skiepijant jiems komunistinės moralės, tarybinio patriotizmo, tautų draugystės, meilės didžiai rusų tautai jausmus.

1952 m. pabaigoje vienoje iš Vilkijos rajono vidurinių mokyklų buvo išaiškinta nacionalistinė organizacija, įkurta tos mokyklos mokytojo Žilaičio.

Žilaitis tardymo metu papasakojo, kad jis buvo susijęs su nacionalistiniu pogrindžiu dar nuo vokiečių-fašistų okupacijos laikų ir, nusprendęs pradėti aktyvią kovą prieš tarybų valdžią, kad nuslėptų tikruosius tikslus, pradžioje įstojo į komjaunimą, po to į TSKP, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje.

Kartu Žilaitis tyrė vyresnių klasių moksleivius, su jais dirbo individualų antitarybinį darbą, o po to juos verbavo į organizaciją. Organizacijos dalyviai pagal Žilaičio užduotį rašė ir platino tarp mokinių antitarybinius lapelius, kolektyviai klausėsi „Amerikos balso“ radijo laidų.

Pagrindinis organizacijos uždavinys, kaip parodė Žilaitis, buvo kadru paruošimas ginkluotam sukilimui karo atveju prieš tarybų valdžią. Tardymo metu išaiškėjo, kad ilgas nacionalistinės organizacijos egzistavimas buvo galimas dėl atskirų dėstytojų ir moksleivių budrumo stokos.

Kai kurie šios organizacijos dalyvių antitarybinės veiklos pasireiškimo faktai buvo žinomi mokytojams ir moksleiviams komjaunuoliams, vienok jie tam neteikė reikšmės ir nepranešė apie juos nei partiniams, nei valdžios organams.

Vienos ginkluotos bandos vadeiva, veikęs Molėtų rajone, bandęs sukurti nacionalistinę grupę, atkreipė dėmesį į IX-os klasės mokinį Barčį, kuris susitikimuose su banditais išreiškė antitarybinę nuomonę. Po atitinkamo nacionalistinio poveikio Barčiui banditai pradėjo pavesti įvairias smulkias užduotis, palaipsniui įtraukiant į aktyvesnį antitarybinį darbą. Įsitikinę, kad Barčys yra jų rankose, banditai davė jam užduotį sukurti nacionalistinę grupę mokykloje.

Į šią grupę Barčys užverbavo jam savo antitarybinėmis pažiūromis žinomus moksleivius Vyšniauską ir Matiešius.

Banditai ne tik palaikė ryšį su Barčio grupe, bet ir vadovavo jos praktinei veiklai, atskirai imant, jie grupei perdavė rašomąją mašinėlę, su kuria Barčys, Vyšniauskas ir Matiešius spausdino antitarybinius lapelius, o po to juos platino mokykloje ir rajone. Grupės dalyviai šiais lapeliais kvietė jaunimą nestoti į komjaunimą, šmeižė tarybinę tikrovę, kvietė sabotuoti partinių ir tarybinių organų priemones, skleidė provokacinius gandus.

Siekdami plėsti nacionalistinę įtaką tarp mokytojų, šie lapeliai buvo perduodami Liuimei, Čivilui, Pivorui ir kitiems mokytojams.

Vyšniauskas ir Matiešius buvo areštuoti, o Barčys išėjo į bandą. Būdamas bandoje, Barčys nusprendė aktyvizuoti nacionalistinę grupę mokykloje ir, remdamasis mokytojų, gavusių iš jo antitarybinius lapelius, parama, įtraukę į aktyvią nacionalistinę veiklą dėstytojus Liuimę, Čivilį, Pivorių ir keletą mokinių.

Po moksleivių arešto išaiškėjo, kad apie organizacijos veiklą buvo informuota keletas mokytojų, vykdomojo komiteto mašininkė Matiešiuūtė, apylinkės tarybos pirmininkas Žukauskas ir kiti asmenys, kurie šiame reikale parodė politinę trumparegystę ir žioplumą.

Ukmergės rajone buvo išaiškinta antitarybinė jaunimo grupė, pavadinta „Lietuvos patriotai“. Jos vadovais buvo Burokas, Milinskas, TSKP narys, ir Aukštuolis, VLKJS narys.

Nustatyta, kad vidurinės mokyklos moksleiviai Burokas ir Milinskas dėl silpno auklėjamojo darbo ir užklasinių renginių nebuvimo pradėjo rengti kolektyvinius „Amerikos balso“ radijo laidų klausymus, o po to vedė antitarybinius pokalbius, kurių poveikyje organizavosi nacionalistinė grupė.

Šios grupės dalyviai pavogė rašomąją mašinėlę, pradėjo spausdinti ir platinti antitarybinius lapelius mieste ir mokykloje.

Nelegaliose sueigose buvo priimtos rašytinės dalyvių priesaikos ir nubrėžti grupės uždaviniai: įsigyti ginklų ir ruošti ginkluotam išstojimui prieš tarybų valdžią karo atveju, vykdyti teroristinius aktus prieš komjaunimo, partinį ir tarybinį aktyvą, užmegzti ryšius su bandomis.

Slėpdamas tikruosius tikslus, organizacijos narys Milinskas įstojo į komjaunimą, o po to, įsitikinęs, kad juo pasitikima, partijos rajono komitetui tarpininkaujant, įsidarbino Gelvonų MTS laikraščio korespondentu ir savo išvykas po rajoną panaudojo tam, kad skleistų antitarybinius lapelius tarp kaimo gyventojų.

Tuo metu mokykloje pagyvėjo komjaunimo darbas, pradėjo augti komjaunimo organizacija, todėl antitarybinė grupė išplėtė lapelių, nukreiptų prieš komjaunimą, leidimą ir platinimą, siekdama tuo sutrukdyti jaunimo stojimą į VLKJS. Dalį šių lapelių paėmė mokiniai ir dėstytojai, tačiau dėl to joks auklėjamasis darbas mokykloje nebuvo dirbamas.

Antitarybinių lapelių su banditiškais grasinimais rezultatas buvo tas, kad moksleiviai atsisakė stoti į komjaunimą, motyvuodami banditų su jais susidorojimo baime.

Panevėžio 2-oje vidurinėje mokykloje buvo išaiškinta antitarybinė grupė, pavadinta „Atžalyno“ vardu, bet grupės nariai nebuvo areštuoti. Grupei priklausė trys IX-os klasės moksleiviai.

Šios grupės dalyviai pagrindinės organizacijos vardu ranka rašė antitarybinius lapelius, kuriuos platino Panevėžio mieste ir tarp mokyklos moksleivių. Be to, jie kūrė antitarybinius laiškus, kuriuos siuntė Vilniaus ir Kauno moksleiviams.

Tardymo metu grupės vadovė Zavadskytė parodė:

„1950 metų pabaigoje aš kartu su Dilkaite ir Miškinyte perskaityto romano „Jaunoji gvardija“ įtakoje panorome pamėgdžioti romano herojus ir tuo tikslu nu-

sprendėme įkurti jaunimo antitarybinę grupę, pavadintą „Atžalynu“. Jos tikslas: kovoti prieš tarybų santvarką. Antitarybinės grupės dalyviai slapyvardžiais pasirinko romano „Jaunoji gvardija“ herojų vardus.

Tekstai lapeliams sudaryti buvo imami iš tarybinių rašytojų romanų „Kaip grūdinosi plienas“ ir „Jaunoji gvardija“, kuriuose atitinkamos vietos buvo keičiamos antitarybiniais išsireiškimais ir frazėmis“.

Pagrindinės priežastys antitarybinei grupei atsirasti buvo: Panevėžio rajono partijos, komjaunimo organų neužtikrinimas deramo politinio auklėjamojo darbo tarp moksleivių ir mokytojų sudėties užterštumas, dėl to turintys didelę auklėjamąją reikšmę romanai „Jaunoji gvardija“ ir „Kaip grūdinosi plienas“ buvo panaudoti antitarybiniais tikslams.

Vilniaus miesto 1-oje ir 2-oje vidurinėse mokyklose iki š. m.* spalio mėn. egzistavo jaunimo nacionalistinė grupė, pasivadynusi „Trys“. Tai reiškia trispalvę buržuazinę vėliavą. Grupei priklausė daugiausia VIII-ųjų klasių moksleiviai, tarpe jų R. Eidrigevičius, gim. 1939 m., A. Banevičius, gim. 1939 m., R. Povilėnas, gim. 1940 m. ir kt.

Grupės dalyviai rengė nelegalias sueigas Gedimino kalne, turėjo slapyvardžius.

Profilaktinių priemonių vykdymo metu, siekiant grupės pakrikdymo, buvo pakviesti pasikalbėti moksleiviai Novaitis ir Banevičius, kuriuos į tą grupę stengėsi įtraukti jos vadovas Eidrigevičius. Novaitis ir Banevičius papasakojo apie tai, kad grupės dalyviai rengia sueigas, raštu vienas kitam praneša apie kokių tai užduočių įvykdymą.

Apklaustas šiuo klausimu pats Eidrigevičius papasakojo, kad apie grupės „Trys“ egzistavimą jis sužinojo iš savo sesers Jolantos Eidrigevičiūtės, kuri jam pasiūlė įstoti į grupę dėl kolektyvinių susirinkimų. Eidrigevičius, be to, papasakojo, kad grupei priklausė VIII-ųjų klasių moksleiviai, kai kurie iš jų turėjo slapyvardžius. Apie grupės egzistavimą jos dalyviai susitarė niekam nepasakoti.

Iš pokalbio su Eidrigevičiumi buvo padaryta išvada, kad grupės sudarymo iniciatoriumi buvo 2-os vidurinės mokyklos VIII-os klasės moksleivė Radvilaitė. Pakviesta pokalbiui Radvilaitė papasakojo apie šioje mokykloje grupės, pavadintos „Laisvės žiburys“ („Ogoniok svobodi“) egzistavimą, kuri buvo sudaryta iš šešių moksleivių, sekant knygos „Timūras ir jo komanda“ pavyzdžiu. Grupė turėjo tikslą padėti mažiau pasiturintiems mokiniams ir panaikinti egzistuojančią nesantaiką tarp VIII-ųjų klasių moksleivių. Kita grupės dalyvė Jolanta Eidrigevičiūtė pranešė analogiškus duomenis ir, be to, papasakojo, kad grupės sueigos vykdavo Gedimino kalne, kiekvienas dalyvis turėjo pseudonimą ir kad jie susitarė apie grupės egzistavimą niekam nesakyti.

---

* 1953 metų.

Pokalbyje su vienu iš 2-os vidurinės mokyklos VIII-os klasės moksleivių buvo gauti duomenys apie šioje mokykloje grupės, pavadintos „Plėšikų būrys“ („Otriad piratov“), egzistavimą, kuriai vadovavo VIII-os klasės moksleivis A. Budis, gim. 1939 m. Grupei priklausė iki 8 asmenų.

Būdinga atžymėti, kad 1-os vidurinės mokyklos direktorius Rybačiauskas, TSKP narys, žinojo apie grupės egzistavimą dar 1953 m. pavasarį ir, nepaisant to, nesiėmė priemonių jai pakrikdyti ir politiniam auklėjamajam darbui pagerinti.

Kai kuriuose rajonuose katalikų dvasininkija bando veikti jaunimo antitarybinių pažiūrų formavimą, atskirais atvejais palaikant religiškaai nusiteikusių tėvų.

Širvintų rajono Šešuolių miestelio bažnyčios klebonas kunigas Kalinauskas 1952 metų pabaigoje iš Šešuolių vidurinės mokyklos moksleivių sukūrė klerikalinę organizaciją „Angelaičiai“, kurios dalyviai buvo antitarybiškai auklėjami, kviečiami nestoti į komjaunimą ir pionierius. Į „Angelaičių“ organizaciją Kalinauskas įtraukė pionierę Kolesnikaitę, su kuria kunigas Kalinauskas atėjo pas mokyklos komjaunimo organizacijos sekretorę Maslinskienę ir prašė ją pašalinti Kolesnikaitę iš pionierių organizacijos, nes ji neva reikalinga darbui bažnyčioje.

Dėl kunigo Kalinausko įtakos dalis Šešuolių septynmetės mokyklos* mokinių sistemingai lanko bažnyčią, religinių švenčių metu neateina į pamokas, mokykloje užfiksuota keletas atvejų religinių dainų ir maldų platinimo tarp moksleivių.

Tam, kad besimokantį jaunimą pritrauktų prie bažnyčios, kunigas Kalinauskas šia kryptim individualiai dirbo su jų tėvais, o taip pat iš sakyklos jaunimą kvietė prie bažnyčios.

1952 m. pabaigoje Rietavo rajono VRM skyrius išaiškino jaunimo antitarybinę grupę, kuri vadinosi „Lietuvių kovotojų sąjungos už laisvę pagalbininkai“.

Šios grupės vadovas – Belskis Petras, s. Povilo, gim. 1935 m., Laukuvos vidurinės mokyklos X klasės moksleivis, gyveno kunigo Kalinkos bute, į kurį rinkdavosi vietinės inteligentijos dalis ir, dalyvaujant Belskiui, klausydavosi amerikietišku radijo laidų iš užsienio, vesdavo antitarybinius pokalbius, kurie padėjo aktyvizuoti antitarybinę Belskio ir jo grupės veiklą.

1953 m. lapkričio 22 d. Ramygalos rajono Vadoklių miestelio nepilnoje vidurinėje mokykloje buvo organizuotas meno saviveiklos vakaras. Prieš prasidedant vakarui į kasą kreipėsi vienas bažnyčios tarnautojas ir nupirko 20 bilietų. Su tais bilietais į vakarą atvyko Vadoklių parapijos kunigas Baleišis** ir bažnyčios choras. Moksleivių vaidinimo pertraukos metu bažnyčios choras dainavo religines dainas.

Mokyklos direktorius Zimonaitis sėdėjo kartu su kunigu šiame vakare. Mokyklos partinės ir komjaunimo organizacijų nėra.

---

* Anksčiau buvo rašoma Šešuolių vidurinė mokykla.

** LKP Ramygalos rajono komiteto sekretoriaus pasisakyme nurodoma Balaišis.

Druskininkų rajono Merkinės miestelyje gyvena Merkinės parapijos bažnyčios tarybos pirmininkas Kazys Pogaželskas. Jis turi savo namą ir dalį buto išnuomoja Merkinės vidurinės mokyklos moksleiviams. Pogaželskas 1947 m. palaikė ryšį su ginkluotos bandos dalyviais. Jo butą lanko Merkinės bažnyčios kunigas Vytautas Sidoras ir vargonininkas Masalskas.

1947 m. jo bute gyveno moksleiviai Novickas ir kiti, kurie dalyvavo Merkinės klubo susprogdinimo organizavime. Dabartiniu metu pas Pogaželską gyvena Merkinės vidurinės mokyklos moksleivis, dėl to Pogaželskio butą lanko ištisas būrys Merkinės mokyklos moksleivių.

Ar galima negalvoti, kad pas šį buto išnuomotoją vėl susirenka antitarybiškai nusiteikę asmenys?

Katalikų dvasininkai savo reakcinėje veikloje tarp jaunimo plačiai panaudojo bažnyčios aktyvą, kuris susideda iš buvusių vienuolių, įvairių religinių organizacijų ir „brolijų“.

1952 metų pabaigoje vienuolė Ruzgaitytė Skuodo rajono Mosėdžio vidurinėje mokykloje įkūrė religinę-sektantišką grupę, kuri pradžioje vadinosi „Bedarbiais“, o vėliai „Snieguole“. Grupei priklausė V–VI klasių moksleiviai, kurių amžius – 10–13 metų.

Visi grupės dalyviai turėjo slapyvardžius, rinkosi į nelegalias sueigas Ruzgaitės bute. Ji, prisidengusi maldų mokymu, moksleivius nuteikinėjo antitarybiškai.

Su grupės dalyviais ir jų tėvais LLKJS Skuodo rajono komitetas ir rajono švietimo skyrius atliko profilaktinį darbą.

1953 metų vasarą vienuolė Domicėlė Buivydaite Klaipėdos rajono Gargždų miestelio kunigo Siniuso nurodymu įkūrė būrelius, kuriuose ji vaikus mokė katekizmo.

Analogišką darbą kunigų nurodymu dirbo vienuolės Kaune, Kretingoje ir kitur.

Svarbią reikšmę auklėjant vyresnių klasių besimokantį jaunimą turi internatai. Veikiančiuose internatuose komjaunuoliai ir pedagogai mažai dirba auklėjamąjį darbą. Kai kuriuose internatuose moksleiviai palikti patys sau. Bet dar blogiau ten, kur nėra internatų. Katalikų dvasininkai stengiasi paimti į savo rankas vaikus, kurie neturi kur gyventi. Kunigai per bažnyčios komitetą, „davatkas“ (šventėivas), vienuoles, o kai kada ir savo bute suranda pastogę vaikams, o paskui tuos vaikus pajungia savo demoralizuojančiai įtakai.

Mano požiūriu, internato organizavimas ir darbas jame mūsų sąlygose igyja politinę reikšmę, ir mes privalome padaryti viską, kad kiekviename miestelyje, kuriame yra vidurinė mokykla, būtinai būtų internatas ir jame dirbamas politinis auklėjamasis darbas.

Vilniuje, Klaipėdoje, Šilutėje, Naujojoje Vilnioje, Kaune, Šiauliuose ir kitose vietose ilgą laiką egzistuoja nelegali antitarybinė sekta „penkiasdešimtininkai“.

Šios sektos skelbėjai, prisidengę savo sektantiškų apeigų atlikimu, organizuotai savo pasekėjų butuose rengia nelegalias religines sektantiškas sueigas, kuriuose atkakliai veda antitarybinę agitaciją, platina reakcinę sektantišką literatūrą, priešpata savo sektantiškus įsitikinimus tarybinės visuomenės komunistinės moralės principams, įtaigoja ir įtraukia į sektą naujus narius, daugiausia jaunimą.

Siekdami į sektantiškas religines sueigas pritraukti jaunimą, skelbėjai organizuoja sektantiškų himnų, religinių dainų ir deklamacijos mokymą, taip pat rengia teatrinės inscenizacijas.

Pavyzdžiui, 1953 m. lapkričio 7-os vakarą, Spalio socialistinės revoliucijos 26 metinių šventės dieną, vieno iš šios sektos propaguotojo bute buvo suorganizuota nelegali sektantų sueiga, kurioje dalyvavo daug jaunimo.

Sektos jaunimas, skelbėjams vadovaujant, inscenizavo antitarybinio turinio pjesę, pastatyme dalyvavo dalis Šiaulių 8-os vidurinės mokyklos XI-os klasės ir vakarinės mokyklos V-os klasės mokinių.

Kai kurie „penkiasdešimtininkų“ sektos skelbėjai šitaip apibūdina būtinumą išlaikyti jaunimą sektoje ir įtraukti į ją naujus narius:

„Mes džiaugiamės, kad mūsų jaunimas tvirtas ir mes visomis išgalėmis siekiame, kad tarybinė įtaka neveiktų mūsų jaunimo ir dar labiau jį stiprintum evangeliniu mokymu. Ateis laukiamas laikas, štai tada mums ir bus reikalingas mūsų jaunimas“.

Vienas iš skelbėjų tiesiai pasakė:

„Mes rengiame atskirus pašnekesius su jaunimu, o ypač šiuo metu, kada esame apsupti ateizmo“.

Panašūs veiksmai ir pamokslai nuodija mūsų jaunimą. Štai dėl to būtina atlikti didelį idėjinį-auklėjamąjį darbą tarp visų jaunimo sluoksnių, ypač tarp evangelistų, kad atitrauktum šį jaunimą nuo jų skelbėjų.

Per 1953 metų trečiąjį ketvirtį buvo patraukta baudžiamon atsakomybėn 446 nepilnamečiai, iš jų 265 asmenys buvo areštuoti. Iš bendro skaičiaus asmenų, patrauktų baudžiamon atsakomybėn, 17% sudaro moksleiviai. Dalis mokyklinio jaunimo patraukta baudžiamon atsakomybėn už valstybės ir asmeninės nuosavybės vogimą, plėšikavimą ir chuliganizmą.

Iš pokalbių už nusikaltimus sulaukymais moksleiviais galima daryti išvadą, kad eilėje mokyklų auklėjamasis darbas tarp moksleivių dirbamas nepakankamai, nėra reikiamos drausmės, mažai organizuojama kultūrinių renginių laisvu nuo pamokų metu. Dėl šių priežasčių labiausiai nepastovi moksleivių dalis, kuri nėra mokyklos ir tėvų dėmesio centre, išdykaudama ar dėl kitų priežasčių įvykdo nusikaltimus.

1953 metų rugsėjo 10 d. pietų pertraukos metu iš kiosko Nr. 55 Vilniuje per langą nežinomi nusikaltėliai pavogė vyno-vaisvandenių prekių už 262 rublius.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad šią vagystę įvykdė grupė Vilniaus 36-os ir 3-os vidurinių mokyklų IV–V klasės moksleivių, kurioje buvo 5 asmenys.

Per šių metų* 9 mėnesius milicijos organai sulaukė 513 beglobių vaikų, tarp jų 119 asmenų, pabėgusių iš vaikų namų, 8 – iš amatų mokyklų ir 12 iš Teisingumo ministerijos vaikų priėmimo punktų ir 1543 neprižiūrimų asmenų, tarp kurių 1050 moksleivių.

<...>

---

* 1953 metų.

Respublikos VRM organai atliko didelį darbą, nukenksmindami nacionalistų antitarybinę veiklą.

Nuo 1945 m. respublikos VRM organai likvidavo daugybę pagrindžio centrų, kurie bandė vadovauti nacionalistiniam pagrindžiui, o taip pat eilę kitų vadovaujančių ir organizuojančių pagrindžio grandžių, nacionalistinių organizacijų, kurių dalyviais eilėje atvejų buvo moksleiviai.

Tačiau, savikritiškai kalbant, reikia pripažinti, kad Lietuvos TSR saugumo organai dar nepakankamai dirba: laiku neišaiškina ir nenutraukia priešiškos nacionalistinio pagrindžio veiklos tarp moksleivių, o atskirais atvejais dargi padaro klaidas.

Pasitaikė tokie atvejai, kai VRM darbuotojai, gavę pranešimus apie atskirų asmenų antitarybinę veiklą arba apie pasirusimą sukurti organizaciją laiku, neužkirto kelio priešiškai veiklai jos užuomazgoje, dėl to atsirado galimybė šioms grupėms išsiplėsti.

Prie VRM organų klaidų taip pat galima priskirti jaunimo, patekusio į buržuazinių nacionalistų įtaką, nereikalingus areštus ir nepakankamą visuomenės įjungimą profilaktinėms priemonėms vykdyti, klausimų, susijusių su antitarybinių organizacijų mokykloje atskleidimu, svarstymą.

Antitarybinių organizacijų ir grupių išaiškinime mes neskiriame reikiamo dėmesio jų ištakoms atskleisti, neprisikasame iki šaknų, nesugebame įvardinti prieššką veiklą skatinančių sąlygų. Dėl to padarome rimtas klaidas, kurios sąlygoja tai, kad antitarybinės formuotės keletą kartų atsiranda toje pačioje vietoje.

Nepakankamai panaudojame profilaktiką mūsų išaiškinamoms antitarybinėms organizacijoms ir grupėms.

Respublikos Vidaus reikalų ministerija ir jos organai vietose imsis visų priemonių, kad ateityje nepasitaikytų buržuazinių nacionalistinių išpuolių mokyklose.

Manęs nepatenkina švietimo ministro drg. Pupeikio pasisakymas*. Jis savo kalboje išvardino ministerijos darbo trūkumus. Be abejonės, šie trūkumai labai rimti, bet kodėl tokie trūkumai buvo ministerijos darbe, kas juos gimdo, kokių priemonių ministerija ėmėsi ir numato imtis jiems pašalinti, apie tai drg. Pupeikis nieko nepasakė.

O aš manau, kad būtina LKP CK plenumo pareikalauti iš Švietimo ministerijos ir asmeniškai iš ministro drg. Pupeikio pakeisti vadovavimo ministerijai dėl moksleivių idėjinio politinio auklėjimo stilių. Būtina, kad kiekvienas ministerijos darbuotojas ir jos periferiniai organai jaustų, kad jiems partija patikėjo vieną iš reikšmingiausių barų – augančiosios kartos komunistinį auklėjimą. Pareikalauti iš Ministrų tarybos ir asmeniškai drg. Preikšo, kuris šiais klausimais rūpinasi Ministrų taryboje, didesnės atsakomybės už Švietimo ministerijos ir jos organų darbą vietose.

<...>

LVOA, f. 1771, ap. 131, b. 215, l. 79-93. Originalas rusų k. Mašinraštis.

---

* Jam buvo suteiktas žodis kalbėti plenumo prieš K. Liaudžio pasisakymą.